

แม่ญิง (ผู้หญิง) แม่ฐาน :

วิถีชีวิตและการต่อสู้

โดย องค์การแม่น้ำเพื่อชีวิต
และคณะกรรมการชาวบ้านเพื่อฟื้นฟูชีวิตและชุมชนลุ่มน้ำมูน (ชชช.)

แม่ญิง (ผู้หญิง) แม่มน : วิถีชีวิตและการต่อสู้

โดย องค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิตและคณะกรรมการชาวบ้านเพื่อฟื้นฟูชีวิตและชุมชนลุ่มน้ำมูน (ชชช.)

หนังสือ
พิมพ์ครั้งแรก

จำนวน

ผู้เขียน

บรรณาธิการ

กองบรรณาธิการ

ประสานการจัดพิมพ์

สถานที่ติดต่อ

สนับสนุนโดย

พิมพ์ที่

แม่ญิง (ผู้หญิง) แม่มน : วิถีชีวิตและการต่อสู้

ธันวาคม ๒๕๕๕

๑,๐๐๐ เล่ม

สมภาร คีนดี วีระพงศ์ โพธิ์มัน

วีระพงศ์ โพธิ์มัน

ประภาภรณ์ แปงเขียว

ชญาพรรณ เมธีนันท์วัฒน์

อัญชลี แก้ววิเศษ

พิศณุกรณ์ ดีแก้ว

องค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต

๑๙๙/๑๓ ถ.โพธาราม ซอย ๖ ต.ช้างเผือก

อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

โทรศัพท์ : ๐๕๓-๔๐๘๘๗๓ โทรสาร : ๐๕๓-๒๑๒๙๘๒

อีเมลล์ : aaa@livingriversiam.org

เว็บไซต์ : www.livingriversiam.org

Swedish Society for Nature Conservation

หจก.ศิริธรรมออฟเซ็ท

๑๑๔-๑๑๖ ถ.ชยางกูร อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ๓๔๐๐๐

โทร. ๐๔๕-๓๑๗๔๙๑-๕ โทรสาร : ๐๔๕-๓๑๗๔๙๖

ถ้อยแถลง

ผู้หญิงอีสานในพื้นที่ “ปากมูน” เท่าที่ข้าพเจ้ารู้จักและสัมผัสมา มากกว่า ๔ ปี คือผู้มีวิถีชีวิตที่เป็นตัวของตัวเอง มีพลังในการทำงาน ทั้งในและนอกบ้านเพื่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน มีอารมณ์ขัน แม้ในยามลำบากกายและลำบากใจในขณะที่เข้าร่วมการต่อสู้ บ่น ในยามท้อแท้ แต่ไม่หมดกำลังใจ ค่อนข้างเปิดเผยในเรื่องครอบครัว โดยเฉพาะความเดือดร้อนที่มาจาก การสูญเสียทรัพยากรประมง และพืชพรรณธัญญาหารจากการสร้างเขื่อนปากมูล ท่านไม่เห็นียมอายุ กล้าพูด กล้าบอกจุดยืนแม้ว่าเหนื่อยล้าก็ไม่ท้อแท้ หลายท่านเข้าร่วม ต่อสู้ทางการเมืองเรื่องเขื่อนปากมูลหลายครั้งทั้งในสนามการต่อสู้ ที่บ้านเกิด ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีและพื้นที่เมืองหลวง แม้ถูก จับกุมคุมขัง และแม้จะถูกหลอกจากหลายรัฐบาลและผู้มีอำนาจ ในการจัดการเขื่อนนี้หลายครั้งหลายคราเรื่อยมา ท่านยังมีไฟและ มีความตั้งใจในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการทรัพยากรส่วนรวม สืบมา พร้อมจะสู้ต่อไปอีกเพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังของตนเอง และชุมชน

ข้าพเจ้าเห็นว่าวิถีและลีลาการดำเนินชีวิตของผู้หญิงในพื้นที่ ปากมูน สะท้อนแนวคิดของนักวิชาการฝรั่งหลายคน que เข้ามาศึกษา สังคมชนบทไทยในยุคสมัยใหม่ค่อนข้างชัดเจน เช่น ศาสตราจารย์แอนดรูว์ วอล์กเกอร์ (Andrew Walker) ที่ศึกษาสังคมชนบททางภาคเหนือที่ว่า

คนชนบทมีลักษณะเป็นชาวนาชนชั้นกลาง (Middle class peasants) เพราะพวกเขาไม่ได้ขาดคุณสมบัติพื้นฐานของการเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่ พวกเขามีการศึกษาโลกทัศน์ที่กว้างไกล พัฒนาตนเองเสมอ ไม่ได้ถูกรอปรจำ พวกเขาต้องการการพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อมของท้องถิ่น มีความคาดหวังต่างๆ ในชีวิตเหมือนคนทั่วไปในเมือง พวกเขาไม่สามารถที่จะพึ่งพาแต่การใช้ที่ดินอย่างเดียวหากแต่พึ่งพาทรัพยากรอื่นๆ อีกด้วย ส่วนท่านศาสตราจารย์ชาร์ลส์ เอฟ. คานส์ (Charles F. Keyes) ท่านศึกษาสังคมอีสานโดยเฉพาะ ท่านเห็นว่าคนอีสานเป็นผู้รู้จักโลกกว้าง (Cosmopolitan villagers) ชาวบ้านมีความสามารถในการเชื่อมโยงโลกเข้ากับท้องถิ่นและโลกของตนเองเข้ากับเรื่องระดับชาติและนานาชาติ (เช่น เข้าร่วมต่อสู้เรื่องเขื่อนอื่นในลำน้ำโขง) ได้รับการศึกษา ความเคารพนบনอบต่อผู้มีอำนาจน้อยลง และมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้น ขณะที่ศาสตราจารย์ดันแคน แม็คคาร์โก (Duncan McCargo) สะท้อนว่าคนชนบทมีลักษณะชาวบ้านที่กลายเป็นชาวเมือง (Urbanized villagers) เนื่องจากได้รับอิทธิพลการดำเนินชีวิตแบบคนเมืองผ่านความสัมพันธ์กับคนเมืองในหลากหลายรูปแบบ ในหลายครั้งเข้าไปยึดพื้นที่เมืองในเรื่องต่างๆ ผ่านการต่อสู้ทางการเมือง

หนังสือที่ท่านกำลังถืออ่านอยู่นี้ “แม่หญิง (ผู้หญิง) ปากมูน: วิถีชีวิตและการต่อสู้” สะท้อนให้เห็นว่า “ผู้หญิงแม่มูน” มีลักษณะคล้ายกับข้อคิดของนักวิชาการสามท่านข้างต้น ผู้หญิงที่ปากมูนมีบทบาทต่อครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมประเพณีตามความคาดหวัง

จากสังคม เช่น เข้าครัว ดูแลสมาชิกในครอบครัวแล้วยังรับภาระเรื่องหารายได้เข้า แถมได้รับการยอมรับให้เป็นฝ่ายบริหารท้องถิ่น เช่น ผู้บริหารใน อบต. เป็นนายก อบต. เป็นกำนัน เป็นผู้ใหญ่บ้านเพิ่มมากขึ้น ท่านยังมีทักษะและความรู้ในการหาปลาและการใช้เครื่องมือหาปลาและจัดการปลา เมื่อท่านสูญเสียพื้นที่ทำมาหากินเนื่องจากเขื่อนปากมูล ท่านได้เข้าร่วมขบวนการของภาคประชาชนต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชาย แม้จะมีข้อจำกัดมากมายก็ตาม ท่านตื่นตัวในการเรียกร้องสิทธิของตนเองและพัฒนาเครือข่ายการต่อสู้อย่างกว้างขวางและได้รับการยอมรับให้เป็นแกนนำซึ่งหักล้างความเชื่อเดิมที่ว่าผู้หญิงเป็นกองหลัง

ข้าพเจ้าเห็นว่าเมื่อท่านอ่านหนังสือเล่มนี้จบ นอกจากลีลาภาษาที่อ่านง่ายแล้วท่านคงจะเห็นอย่างที่ว่าข้าพเจ้าเห็นคือ เห็นความหนักแน่นของลีลาชีวิตแม่หญิงปากมูล เห็นพลังกายและพลังใจและเห็นความเป็นนักสู้ผู้ยิ่งใหญ่ที่ลุกขึ้นมาสู้ด้วยตัวเอง ขอสรรเสริญความกล้าหาญและพลังของท่านสืบไป

ด้วยจิตคารวะ

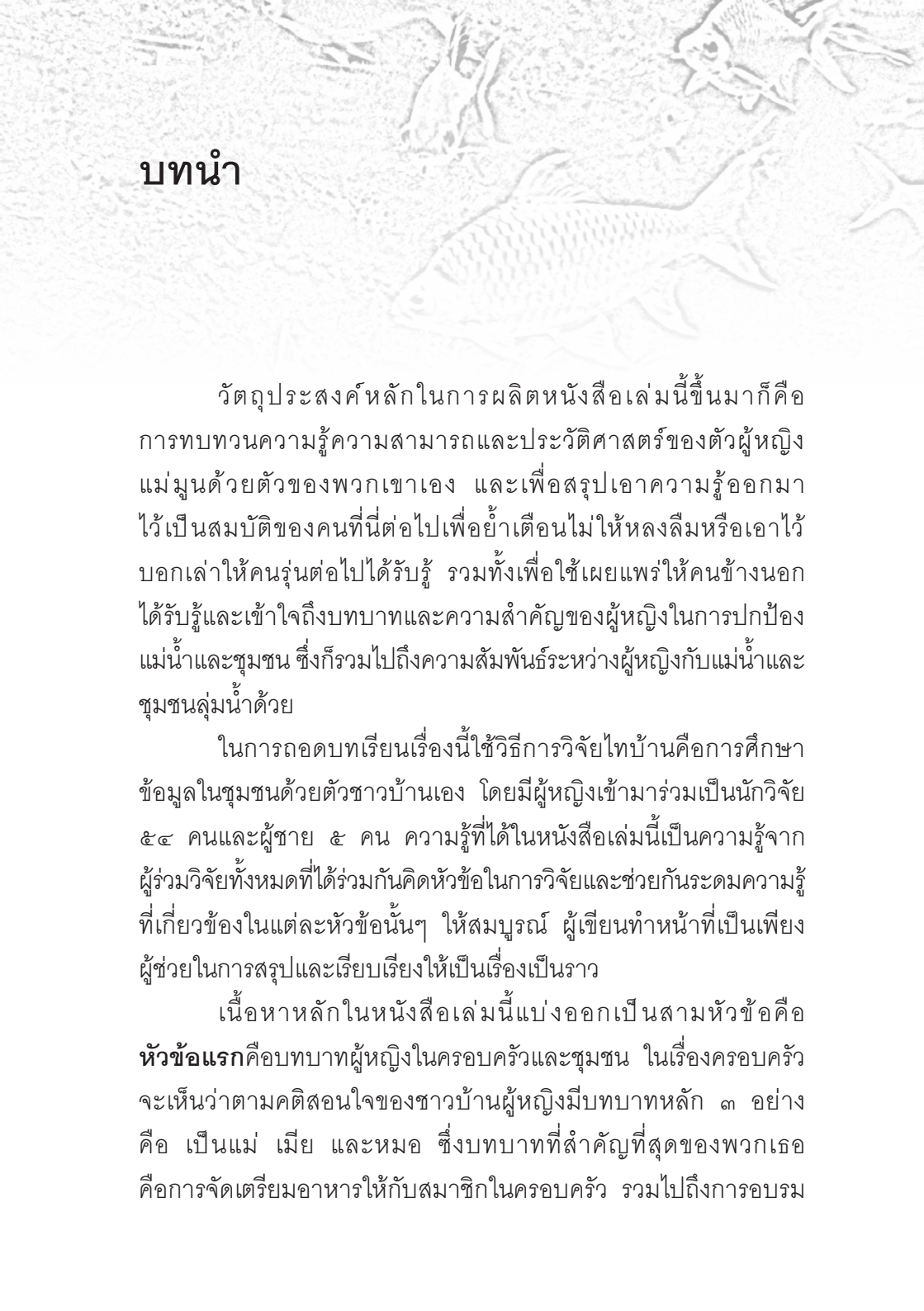
กนกวรรณ มะโนรมย์

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

สารบัญ

บทนำ	๕
บทที่ ๑	๘
บทบาทแม่ญิง (ผู้หญิง) ต่อครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรม	
บทที่ ๒	๑๘
แม่ญิงกับอาหารจากแม่มน	
บทที่ ๓	๓๒
แม่ญิงกับการต่อสู้เพื่อแม่มนและชุมชน	
รายชื่อนักวิจัย “แม่ญิง แม่มน”	๕๕

บทนำ

วัตถุประสงค์หลักในการผลิตหนังสือเล่มนี้ขึ้นมาก็คือการทบทวนความรู้ความสามารถและประวัติศาสตร์ของตัวผู้หญิงแม่มูนด้วยตัวของพวกเขาเอง และเพื่อสรุปเอาความรู้ออกมาไว้เป็นสมบัติของคนที่นี่ต่อไปเพื่อย้ำเตือนไม่ให้หลงลืมหรือเอาไว้มองเล่าให้คนรุ่นต่อไปได้รับรู้ รวมทั้งเพื่อใช้เผยแพร่ให้คนข้างนอกได้รับรู้และเข้าใจถึงบทบาทและความสำคัญของผู้หญิงในการปกป้องแม่น้ำและชุมชน ซึ่งก็รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับแม่น้ำและชุมชนลุ่มน้ำด้วย

ในการถอดบทเรียนเรื่องนี้ใช้วิธีการวิจัยที่บ้านคือการศึกษาข้อมูลในชุมชนด้วยตัวชาวบ้านเอง โดยมีผู้หญิงเข้ามาร่วมเป็นนักวิจัย ๕๔ คนและผู้ชาย ๕ คน ความรู้ที่ได้ในหนังสือเล่มนี้เป็นความรู้จากผู้ร่วมวิจัยทั้งหมดที่ได้ร่วมกันคิดหัวข้อในการวิจัยและช่วยกันระดมความรู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละหัวข้อนั้นๆ ให้สมบูรณ์ ผู้เขียนทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ช่วยในการสรุปและเรียบเรียงให้เป็นเรื่องเป็นราว

เนื้อหาหลักในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็นสามหัวข้อคือ **หัวข้อแรก**คือบทบาทผู้หญิงในครอบครัวและชุมชน ในเรื่องครอบครัวจะเห็นว่าตามคติสอนใจของชาวบ้านผู้หญิงมีบทบาทหลัก ๓ อย่างคือ เป็นแม่ เมีย และหมอ ซึ่งบทบาทที่สำคัญที่สุดของพวกเขาคือการจัดเตรียมอาหารให้กับสมาชิกในครอบครัว รวมไปถึงการอบรม

บ่มนิสัยให้ลูกหลาน และงานในเรื่องสุขอนามัย
ของคนในครอบครัว ในส่วนของชุมชนพวกเขา
มีบทบาทสำคัญหลายอย่าง เช่น การสืบทอด
วัฒนธรรมอย่างงานนา ที่ชายหญิงจะมีบทบาท
ต่างกันชัดเจน

หัวข้อที่สองคือผู้หญิงกับอาหาร
จากแม่ขุน พวกเขาไม่ได้มีหน้าที่เพียงทำกับข้าว
ในครัวเท่านั้น แต่ยังต้องออกไปหาปูปลา
และผักหญ้าจากแม่ขุนด้วย สำหรับผู้หญิงแล้ว
แม่น้ำขุนไม่ได้เป็นเพียงลำน้ำแต่เป็นแหล่งอาหาร

ที่เปรียบเหมือนกับสายสะดือที่ต่ออยู่กับกันครัวของพวกเขา ผู้หญิงจึงเปรียบเป็นเหมือนคนที่ทำหน้าที่อยู่ด้านแรกระหว่างท่อสายสะดือและครอบครัว ความเป็นไปของครอบครัวจึงเกี่ยวข้องกับภาระอันยิ่งใหญ่ เมื่อเกิดอะไรขึ้นกับ “แม่” พวกเขาจึงรับรู้ได้อย่างทันทีและรุนแรง

หัวข้อที่สาม คือผู้หญิงกับการต่อสู้เพื่อแม่และชุมชน ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เน้นมากที่สุด สาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงลุกขึ้นมาต่อสู้คือการได้รับผลกระทบจากแหล่งอาหารของพวกเขาที่หายไป ในเรื่องบทบาทในการต่อสู้ผู้หญิงส่วนมากจะทำงานด้านสวัสดิการในการชุมนุม จุดเด่นของผู้หญิงปากมูนคือมีการเข้าร่วมเป็นกลุ่มเป็นก้อนมากกว่าชายและเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง ด้วยความที่มีความเป็นแม่ทำให้ผู้หญิงมีความสำคัญมากในการชุมนุม โดยเฉพาะความละเอียดอ่อนที่ช่วยเสริมการวางแผนและการทำงานร่วมกับผู้ชายได้อย่างดี

ในการเขียนหนังสือเล่มนี้พยายามเรียบเรียงออกมาตามภาษาของชาวบ้านมากที่สุด หลายประโยคจะคัดลอกมาจากคำพูดของนักวิจัยทั้งหลาย หลายคำเป็นภาษาพื้นบ้านอีสานโดยเฉพาะ คำว่าผู้หญิงที่ภาษาพื้นบ้านจะใช้คำว่า “ผู้ยั้ง” และ “แม่หญิง” ดังนั้นจึงจะเห็นคำทั้งสามคำนี้ใช้อยู่ทั่วไปในหนังสือ

กองบรรณาธิการ

ธันวาคม ๒๕๕๕

แม่หญิงปากมูนกำลังปิ้งปลาสำหรับครอบครัว

บทที่ ๑

บทบาทแม่หญิง (ผู้หญิง) ต่อครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรม

๑.๑ บทบาทต่อครอบครัว

ผู้หญิงปากมูนเห็นรวมกันว่าบทบาทที่สำคัญของพวกเขา ต่อครอบครัวโดยพื้นฐานมี ๓ เรื่อง คือ การทำหน้าที่เป็นแม่ เป็นเมีย และเป็นหมอประจำบ้าน การจัดเตรียมอาหารแต่ละวัน ให้กับคนในครอบครัวเป็นบทบาทสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง เริ่มตั้งแต่

การวางแผนว่าจะทำอาหารประเภทใดในแต่ละมื้ออาหาร ไปจนการลงมือทำ การเตรียมสำหรับและการเก็บกวาดเช็ดถู ล้างถ้วยล้างจาน สำหรับผู้หญิงการมีอาหารอย่างเพียงพอนับว่าสำคัญต่อความมั่นคงผาสุกของครอบครัว

การถนอมอาหารแสดงถึงบทบาทในการวางแผนอย่างหนึ่งเพื่อครอบครัว โดยผู้หญิงจะเป็นตัวหลักในการถนอมอาหารเพื่อไว้กินซึ่งต้องอาศัยการสั่งสมความรู้ เช่น การทำปลาร้า ปลาซึ่ม ปลาอย่างปลาจ่อมหรือการทำหน่อไม้ซึ่ม หน่อไม้แห้งและอื่นๆ นอกจากเป็นอาหารของครอบครัวแล้วยังแจกจ่ายญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติและชุมชน

การปลูกพืชผักสวนครัวเป็นการลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้สมาชิกยังได้กินผักที่ปลอดสารพิษเป็นผลดีต่อสุขภาพ โดยก่อนการสร้างเขื่อนปากมูลกลุ่มผู้หญิงใช้พื้นที่ริมแม่น้ำมูลสำหรับปลูกผัก เช่น ปลูกแตง พริก มะเขือ ถั่ว การปลูกผักได้ทำให้การเตรียมอาหารในแต่ละวันมีความพร้อมมากขึ้น ไม่ต้องเสียเวลาหาจากที่อื่น ดังคำสอนของคนสมัยก่อนที่ว่า “พริกอยู่เอือนเหนือ เกลืออยู่เอือนใต้ หัวสิงไค (ตะไคร้) อยู่เอือนเพิน (คนอื่น) ข้าวขาดหม้อ เกลือสิจ้กะบ่มี” ซึ่งหมายถึงเวลาจะทำอาหารที่ต้องวิ่งไปบ้านโน้นบ้านนี้เพื่อขอพริกขอเกลือขอตะไคร้มาทำกิน แสดงถึงความบกพร่องในหน้าที่ของผู้หญิงที่จะเป็นสาเหตุของการระหองระแหงในบ้าน

ในเรื่องความสัมพันธ์ของผัวเมียมีคำผญาสอนหญิงของคนเฒ่าคนแก่ที่น่าสนใจประโยคหนึ่งคือ “ผัวเมียมันนำกันย่อนแกงไก่ คันแม่นแกงหน่อไม้หนึ่แล้วตั้งแต่โดน” ซึ่งเปรียบเปรยถึงการดูแลเอาใจใส่กัน

“ปลาจากแม่น้ำมูล คือความมั่นคงทางอาหารของครอบครัวคนมูล”

24 10:27

และการเอาอกเอาใจสามี การอบรมดูแลเลี้ยงลูกหลานก็เป็นหน้าที่สำคัญของคนเป็นแม่ เมื่อเติบโตก็ช่วยเหลือคู่ครองหรือวางแผนครอบครัว

เมื่อต้องหารายได้เข้าครอบครัว วิธีการของผู้หญิงก็จะแตกต่างกันออกไป เช่น บางคนขายของ ในฤดูกาลทำนาก็ออกไปรับจ้างดำนาหรือเกี่ยวข้าว บางคนทำงานก่อสร้าง บางคนมีฝีมือด้านหัตถกรรม จักสาน เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ก็เป็นรายได้อีกหนึ่งทางหนึ่ง เช่น สานเสื่อ กระติบข้าว หรือทอผ้า

๑.๒ บทบาทต่อชุมชน

ในด้านบทบาทต่อชุมชน ปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทในชุมชนสังคมมากขึ้น และการยอมรับบทบาทนั้นก็ขยายวงกว้างออกไป ทั้งในทางการบริหารและการปกครอง เช่น การที่ผู้หญิงได้รับการเลือกให้เป็น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นายก อบต. กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน และบทบาทอื่นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับส่วนงานของภาครัฐ ซึ่งผู้หญิงก็มีความสามารถที่จะทำมันได้อย่างดีและสร้างสรรค์

การเป็นผู้นำโดยธรรมชาติในชุมชน ได้แก่ เป็นทายิกาของหมู่บ้าน เป็นที่ปรึกษาไกล่เกลี่ยปัญหาในชุมชน โดยเฉพาะผู้หญิงอาวุโสในหมู่บ้านที่เป็นที่เคารพและเข้าหาได้ทุกคนมักจะถูกเรียกให้ไปช่วยไกล่เกลี่ยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวหรือหมู่บ้าน บางคนมีความรู้เรื่องยาสมุนไพร จึงถูกยอมรับให้เป็นหมอพื้นบ้าน

บรรยากาศการประชุมของหมู่บ้านที่แม่หญิงเข้าไปมีส่วนร่วม

๑.๓ แม่หญิงกับวัฒนธรรมและศาสนา

ในด้านการรักษาสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนนั้น การทำบุญตักบาตรเป็นกิจวัตรของผู้หญิงหลายคนเพราะเห็นว่าเป็นวิธีการสืบต่อพระพุทธศาสนา ประกอบกับงานหลักที่ต้องจัดเตรียม หุงหาอาหารให้กับครอบครัวในตอนเช้าทำให้ผู้หญิงมีเวลาสำหรับการตักบาตร “ผู้ชายตื่นขึ้นต้องไปหาทำงานอย่างอื่น ไปไร่ไปนา ลงแม่น้ำมูน ยามเบ็ดยามมอง บ่มีเวลา” เป็นเหตุผลที่ฝ่ายชายไม่สามารถทำบุญตักบาตรได้ทุกวัน

นอกจากนั้นการจัดงานบุญประเพณีของชุมชน ผู้หญิงก็เป็น เรี่ยวแรงสำคัญตั้งแต่การเตรียมสถานที่ ทำความสะอาดวัดวาอาราม

ตบปะทายหรือก่อกองทรายในวันเนา

กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

เตรียมเครื่องใช้ไม้สอยในงานบุญ นอกจากประเพณีที่จัดในชุมชนตัวเองแล้ว ยังต้องไปร่วมงานบุญประเพณีต่างๆ ในหมู่บ้านอื่น เช่น การไปสังฆทาน ไปร่วมงานเนา งานบวช และอื่นๆ เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงาม

ประเพณีหนึ่งที่ผู้หญิงเห็นว่าสำคัญในฮีตสิบสองคองสิบสี่ของคนอีสานคือ

“การเนา” ซึ่งเป็นประเพณีของชุมชนริมมูนมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จะจัดขึ้นหลังเทศกาลสงกรานต์ในหมู่บ้านริมมูนก่อนการสร้างเขื่อน ในฤดูเดือนเมษายนจะจัดงานเนาตามแก่งต่างๆ เหตุผลหลักที่ทำตามแก่งก็คือหาอาหารจากธรรมชาติมาเลี้ยงพระและคนร่วมงานได้ง่าย ทั้งปลา กุ้ง หอย และผักธรรมชาติริมฝั่งน้ำ บทบาทชายหญิงก็จะแตกต่างกันชัดเจน ชายไปหาปลา หญิงก็ทำกับข้าว และเตรียมงาน งานเนายังเป็นที่ที่ให้หนุ่มสาวได้มาเจอกัน เหตุผลที่สองก็คือเพราะว่าแม่น้ำมีความศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ ชาวบ้านไม่ได้มองแม่น้ำแค่เป็นที่หากินเท่านั้น ดังนั้น การเนาตามแก่งเป็นความมั่นคงทางร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคม

การร้องสาระภัญญะของกลุ่มแม่หญิง

ชีวิตของคนลำนํ้ามูน

พอเมื่อเปิดช่วงนั้นกะมาฮอดสงกาน
 ในสายธารลำนํ้ามูนนัดพบกันหลายบ้าน
 มาสงกานมาเนาพร้อม มาหาดสงคนเฒ่าแก่
 มาขอพรจากพ่อแม่และญาติพี่น้อง มากองขึ้นก่อปะทาย
 ตลอดเอื้อยและอ้ายมาเป็นกลุ่มรวมกัน
 สิ่งสำคัญนั่นคือประเพณีบ่อนหมู่เฮาเคยถือศาสนาเฮาเคยน้อม
 พากันเออออพ้อมนำกันเบ็ดทุกเล่า
 อ้อยดอกไม้สีชาวดอกจำปามะลิน้อยเป็นพวงห้อยใส่คอ
 ต่อจากนั้นกะมีเทศฉลองกัณ
 ก่อปะทายได้ละล้าลิบหกกับ นับมาบ่อมีน้อย
 พลอยได้บุญนำด้วย มีแต่คนสวยๆ กุศลช่วยผู้ส่ง
 สงกานลงเล่นน้ำอยู่ในแก่ง แก่งสะพือ
 เสียงน้ำแตกอื้อๆ อยู่ในแก่งสะออนใจ
 ไผ่บ่อทันเคยเห็น สีเล้ามองตะลึงไฉ่
 วาโยพานสายธารเขียว ยืนคนเดียวคิดฮอดพี่
 ชายคนดีของอีน้อง ไปยืนจ้องส่องผู้ได้..ใสเริงๆ.....เอ้ย.....

แม่หนูคิด จันทรเมือง

๑.๔ ผลกระทบและบทบาทที่เปลี่ยนไป

การสร้างเขื่อนปากมูลคือการปิดกั้นเส้นทางอาหารของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูล เมื่อไม่มีปลาและพืชผักธรรมชาติอย่างที่เคย อาหารในแต่ละวันก็ลดลง ต้องใช้เงินซื้อหาทำให้ผู้หญิงต้องทำงานหนักมากขึ้น ทั้งที่ยังต้องดูแลครอบครัวและ

แม่ใหญ่ “ฮึดเตย” ไร่สวนสาธิต (เสื่อ)

ทำงานบ้าน ทักษะในการใช้ชีวิตประจำวันก็ต้องเปลี่ยนต้องเรียนรู้กันใหม่ จากการเป็นแม่บ้านปกติกลายเป็นลูกจ้างรายวัน เมื่อไม่มีความหวังจากแม่น้ำมูลหลายคนจำต้องออกนอกหมู่บ้านเพราะคิดว่าน่าจะพอมีรายได้เข้ามาสู่ครอบครัว

เมื่อผู้หญิงต้องรับภาระที่หนักขึ้นทั้งในและนอกครอบครัว การสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนก็ห่างหายไป การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในเทศกาลประเพณีต่างๆ ก็ลดลงไปโดยเฉพาะหนุ่มสาว เหลือแต่คนเฒ่าคนแก่

แม้ว่าในด้านหนึ่งบทบาทของผู้หญิงจะได้รับการยอมรับในทางสังคมมากขึ้น ทางกลับกันผลจากความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรแม่น้ำมูลได้ทำให้ผู้หญิงปากมูลต้องตกอยู่ในสถานะของความ “ไม่มั่นคง” ทั้งทางร่างกาย จิตใจ ครอบครัวและชุมชน เมื่ออาหารหายไปความปกติสุขของครอบครัวก็ถูกกระทบโดยตรง ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นแม่และเมียย่อมต้องได้รับผลกระทบอย่างเลื่องไม่ได้ ลูกไปทางหัวไปทาง มีปัญหาตามมาสารพัด

อาหารของคนแม่มูนในอดีต

บทที่ ๒

แม่หญิงกับอาหารจากแม่มูน

ชีวิตของคนลำนํ้ามูน

โอ้ย... โอ้ยละนอ... น้ำเอ๋ยน้ำไหลห้ง ฝนตกลงถึกดินสุม
กลุ่มชีวิตลำนํ้ามูน แสนสมบุญรบาปรีน
คืนนี้อยู่สบายหายกังวล..... ละน้อ.....

อันนี้ละพ่อแม่เอ๋ย หันมาฟังทางนี้ ชีวิตคนล้ามุลสมัยก็เกินสุขยิ่ง
 พวกผู้หญิงหรือชาย ตลอดอายและเอื่อยตามสายน้ำแม่ขุน
 ความสมบูรณ์คับคั่งแน่นอึ้งเรืองบุปผา
 การทำนาทำสวนกะส่วนดีเหลือล้น
 เบ็ดหน้าฝนถึงยามแล้งลงทำแปลงการเกษตร
 ปลุกพืชผักอยู่ตามลำแม่น้ำริมมูลน้อยสอยกัน
 พวกผู้หญิงว่านปลุกหมากถั่วแดงกั่ว
 ปลุกหมากเขือผักหม อยู่หมั่นทนม้วนน้ำ

ยามเมื่อบุตรตาให้อยากกินนมอ่อนแอ
 ฟังเสียงให้อยู่แจ้วๆ แม่มาแล้วอุ้มกวย
 สวดยพอลข้าผัดว่าอยากเข้าแม่กะเล่าไปหา
 ได้บุปผามาเผาให้ลูกกินเพี้ยนเลี้ยง
 เนออยู่เถียงนาน้อยงอยริมมูลเกินสง่า
 แม่ป่าโสมถูกเอ็นมากินเข้าแน่น้ำสาว
 เอ็นลุงพาเอ็นป่าดำแน่เจ้า สวหาแน่ให้มาเด้อ
 เอ็นหมอลำสิงเพินเผ่นไต้ยีนบ่อนอนัน
 ตาเว็นชันพอลแล้วกินเข่งายสานอหู่
 ก้อยบุปผาลาบต้ม ประสมจ้ำแจ่วบอง
 แม่สมบองเก็บเอาผักหม พร้อมมาลงพาก้อยปลาใส่
 น้ำใสๆ อยู่ในขวดน้อยๆ รินลงแล้วล่องคอ

แม่หนูคิด จันทร์เมือง

ตามคติสอนใจของชาวบ้านผู้หญิง
มีบทบาทหลัก ๓ อย่างคือ เป็นแม่ เมีย และหมอ
หน้าที่สำคัญอันหนึ่งในการเป็นแม่และเมียคือ
การจัดหาอาหารให้กับลูกและสามี “ลูกสิกินยัง
ผัวสิกินยัง” จึงเป็นสิ่งที่คนที่เป็นแม่และเมีย
คิดอยู่เสมอ สำหรับผู้หญิงชนบทโดยเฉพาะผู้หญิง
แม่จนพวกเขาไม่ได้ทำหน้าที่ในการทำกับข้าว
อยู่ที่บ้านเท่านั้น แต่ยังต้องออกไปหาอาหาร
ข้างนอกด้วย การหาปูหาปลาและผักหญ้า
จึงเป็นอีกหนึ่งงานสำคัญของพวกเขา ซึ่งวิธีการ
หาของผู้หญิงก็แตกต่างไปจากผู้ชายอยู่หลาย
เรื่องซึ่งความรู้ที่เกี่ยวข้องก็แตกต่างกันไป ดังนั้น

แม่น้ำมูนจึงไม่ได้เป็นเพียงลำน้ำแต่เป็นแหล่งอาหารเหมือนกับสายสะดือที่ต่ออยู่กับกันครัวของพวกเขา ผู้หญิงจึงเปรียบเป็นเหมือนคนที่ทำหน้าที่อยู่ด่านแรกระหว่างท่อสายสะดือและครอบครัว ความเป็นไปของครอบครัวจึงเกี่ยวข้องกับการอันยิ่งใหญ่นี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับแม่ญิงผู้หญิงจึงรับรู้ได้ทันทีเพราะได้รับผลกระทบโดยตรง และมันก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของผู้หญิงแม่ญิงด้วย

ผู้หญิงแม่มูนกับการหาปลาในแม่น้ำมูน

๒.๑ การหาปูหาปลา

หลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งที่บอกถึงความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับแม่มูนคือ การใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน จากการร่วมกันระดมความคิดแบบคร่ำๆ ในเวลาจำกัดของกลุ่มผู้หญิงนักวิจัย ๓๐ คนพบว่า เครื่องมือหาปลาพื้นบ้านที่ผู้หญิงใช้เป็นมี ๒๔ ชนิด เช่น สวิง เบ็ดเผือก แห่ย่ง

ลอบ ลาน มองยั้ง เบ็ดคั่นอ เบ็ดชิด ฯลฯ รวมถึงเครื่องมือช่วยหาปลา ๔ ชนิด คือ ดางต่อง ทุงกะเทียว เรือ และเหล็กขอ

สาเหตุในการเลือกใช้เครื่องมือแต่ละอย่างของผู้หญิงมีปัจจัยหลายอย่าง อย่างแรกคือ เป็นเครื่องมือที่ใช้อย่างไม่ซับซ้อน ไม่ต้องใช้แรงเยอะ สามารถหาเองได้เวลาสามีไม่อยู่ไม่ต้องรอสามี ซึ่งก็มักจะเป็นเครื่องมือที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก ความปลอดภัยของสถานที่ในการหาก็เป็นสาเหตุสำคัญ คือเป็นบริเวณหาที่ไม่อันตรายมาก เช่น น้ำไม่ลึกหรือไหลเชี่ยว ดังนั้นจึงเห็นว่าสวิงเป็นเครื่องมือที่ผู้หญิงใช้กันแทบทุกคนเพราะใช้หาปลาตามริมฝั่ง นอกจากนี้ช่วงเวลาและระยะเวลาในการออกไปหาปลาก็มีส่วนสำคัญ อย่างแรกคือระยะเวลาที่ออกไปหาปลาไม่ควรจะนานมากเพราะผู้หญิงมีงานบ้านอื่นๆ ต้องทำ มีลูกหลานต้องเลี้ยงดูไปไกลบ้านนานๆ ไม่ได้ อย่างที่สองคือการหาปลาบางชนิดหรือลง (พื้นที่หาปลา) บางลงที่ต้องออกไปนอนค้างแรม ผู้หญิงก็ไม่ค่อยไป เพราะอันตรายและไม่เหมาะกับจารีตประเพณี แต่การใช้เครื่องมือหาปลาแต่ละอย่างของผู้หญิงในแต่ละหมู่บ้านก็ต่างกัน เช่น บางหมู่บ้านลงหาปลาไม่ไกล ไม่จำเป็นต้องไปนอนค้างคืน ทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านใช้เครื่องมือชนิดนั้นๆ ได้เกือบทั้งหมู่บ้าน

การสอนกุ้งโดยใช้สวิงของแม่เงิงแม่ฉุน

ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือหาปลา เป็นสิ่งที่บอกให้รู้ว่าคนที่ใช้หรือทำเครื่องมือนั้นต้องมีความรู้หลายอย่างไม่ว่าจะเป็นความรู้เรื่องระบบนิเวศของกุ้งหอยปูปลาว่ามีลักษณะอย่างไร ต้องใช้เครื่องมือแบบไหนจึงจะจับได้ ปลาแต่ละชนิดมีนิสัยแบบไหน ชอบกินอะไรต้องใช้เหยื่ออะไรล่อ นิสัยชอบอพยพช่วงเวลาไหนหรือหากินเวลาไหน อย่างเช่น การใช้เหยื่อจะใช้ในช่วงเดือน ๓ ถึงเดือน ๖ ปลาที่ได้เป็นปลาเล็ก ใช้บริเวณริมฝั่งน้ำในช่วงตอนเย็นและ

เข้าๆ เพราะเป็นช่วงที่ปลาออก และในการทำเครื่องมือก็ต้องมีความรู้มากขึ้นไปกว่านั้น นอกจากจะต้องรู้เรื่องระบบนิเวศและนิสัยปลาแล้วต้องรู้จักเรื่องวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องนำมาใช้ เช่น ต้องรู้ว่าไม้ชนิดไหนมีความทนเหมาะที่จะมาทำเบ็ดหรือขอบสวิง พร้อมกับต้องมีศิลปหัตถกรรมในการถักสานเป็นอย่างดีด้วย ในจำนวนเครื่องมือหาปลาและอุปกรณ์ช่วยหาปลา ๓๒ ชนิด มี ๓ ชนิดที่ผู้หญิงไม่สามารถทำเองหรือช่วยทำได้ คือ เรือ ลาน และ ขา แต่ก็พบว่าเครื่องมือหลายอย่างมีผู้หญิงทำเป็นไม่กี่คน เช่น ผู้หญิงทั้ง ๓๐ คน ใช้สวิงเป็นทั้งหมดแต่ทำเป็นแค่ ๕ คน เครื่องมือที่ผู้หญิงทำเป็นกันเยอะคือ เบ็ดฝอยก เบ็ดขีด และแหยาง

แม่หญิงกำลังเตรียมเครื่องมือหาปลา

ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ชาวบ้านแต่ละคนต้องอาศัยระยะเวลา ยาวนานในการเรียนรู้และฝึกฝน หลายคนต้องเรียนรู้ตั้งแต่เด็กๆ เวลาออกไปช่วยพ่อแม่ ความรู้ที่หลากหลายเกี่ยวกับเครื่องมือหาปลา จำนวนมากบอกให้เรารู้ว่าที่นี่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติและ วัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาเป็นมุน (มรดก) ตั้งแต่ปู่ย่า และเมื่อมีความ หลากหลายก็หมายถึงการมีความมั่นคงมีทางเลือกหลายอย่าง เมื่อเรา หาปลาบางชนิดไม่ได้เราก็ปรับตัวไปหาปลาชนิดอื่นแทนไม่ต้องกลัว ว่าจะอด ในบางปีที่ฝนฟ้าตกเยอะไปน้ำท่วมแ่งทำให้ใช้เครื่องมือ บางอย่างไม่ได้ชาวบ้านก็ปรับตัวไปใช้เครื่องมืออย่างอื่นหรือไปหาปลา ที่อื่นแทน

ตุ้มปลาออนเครื่องมือภูมิปัญญาคนปากมูน

การปลูกผักกิมมูนในช่วงฤดูน้ำลด

๒.๒ การปลูกและหาผักธรรมชาติ

จากการระดมความคิดเห็นในเวลาเพียงครึ่งชั่วโมงของกลุ่มนักวิจัย ผู้หญิงพบว่า มีพืชธรรมชาติที่ใช้เป็นอาหารถึง ๑๖๑ ชนิด เช่น ผักกะโดนน้ำ ใค่น้ำ กุ่ม ใบหมาว้อ ส้มกุ้ง ฯลฯ ซึ่งหลายอย่างเป็นยาด้วย พืชธรรมชาติที่ใช้เป็นยาอย่างเดียวนั้นมี ๑๘ ชนิด เช่น กกก้านเหลือง กะเบา กกเสียว หญ้าคา ฯลฯ และพืชผักที่ปลูกกิมแม่น้ำมูน

มีถึง ๕๙ ชนิด เช่น ผักกาดขาว แตง ถั่ว ผักบุ้ง น้ำเต้า บวบเหليلม ฯลฯ

ในเรื่องพืชผักจากธรรมชาติ พบว่าผู้หญิงเป็นคนหามากกว่าชาย และพบว่าปัจจุบันไม่มีพืชธรรมชาติชนิดไหนที่ยังคงอุดมสมบูรณ์เท่าเดิม มีแต่ลดลงและบางชนิดก็หายไปแล้ว

ในการปลูกผักริมถนนในช่วงน้ำลดในฤดูแล้ง โดยมากผู้หญิงจะเป็นผู้ปลูกผักและดูแลรักษา ส่วนผู้ชายจะช่วยล้อมรั้ว หรือขุดแปลงผัก ก่อนทำการปลูก ปัจจุบันผู้หญิงแม่ขุน (จากการสอบถาม ๓๐ คน) ไม่มีใครได้ปลูกผักริมถนนแล้วเนื่องจาก ตลิ่งมนชันหรือพัง น้ำท่วมที่ปลูกผักไปหมดแล้ว น้ำขึ้นลงไม่เป็นเวลาทำให้ปลูกไปผักจะถูกท่วมหรือขาดน้ำตาย ต้นไม้ยราบยักษ์ขึ้นแทนที่แปลงปลูกผักริมถนน การที่ต้องอพยพไปอยู่หมู่บ้านที่ไกลขึ้นเพราะน้ำท่วมบ้านทำให้ไม่สะดวกที่จะกลับมาริมถนน การที่น้ำมนคันไม่สามารถลงเอามาใช้ประโยชน์ได้ ส่วนราชการเอาหินมาถมตลิ่งทำให้สูญเสียที่ปลูกผัก และริมฝั่งน้ำมีผักตบมากขึ้น

๒.๓ ผลกระทบหลังจากการสร้างเขื่อน

ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผู้หญิงมีหลายด้านดังที่จะเห็นได้จาก เรื่องการหาและการทำอาหารที่ได้จากแม่ขุน อย่างแรกคือแหล่งหาปลา และปลาลดลงหรือหายไป อย่างที่สองความรู้ที่เกี่ยวข้องเริ่มหายไป เมื่อความรู้หายไปพอเวลามีปัญหาความสามารถในการปรับตัวก็ลดลง อย่างที่สามคือวิถีชีวิตก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

เมื่ออาหารจากแม่ขุนลดลงไม่ว่าจะเป็นปลาผักหญ้า ก็กระทบต่อผู้ที่ต้องทำหน้าที่อยู่ในครัวโดยตรง การเป็นเมียและแม่ที่ดีคือการหุงหาอาหารให้ลูกและผัวอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ไม่มีวันไหนเลยที่ผู้หญิงจะลืมนึกว่า “มือนี้ลูกลิกันหยั่ง ผัวลิกันหยั่ง” เมื่อกับข้าวกับปลาไม่เพียงพอความเป็นครอบครัวก็ถูกกระทบ และนั่นหมายถึงความบกพร่องต่อหน้าที่อันยิ่งใหญ่ของผู้หญิง

เมื่อไม่ได้ใช้และไม่ได้ทำความรู้ในการใช้และทำเครื่องมือหาปลาก็เริ่มหายไป ในปัจจุบันการใช้เครื่องมือต่างๆ ลดลง หรือแทบไม่ได้ใช้เลย เพราะว่าปลาไม่มีให้หาแล้ว น้ำขึ้นลงไม่เป็นธรรมชาติ น้ำไม่ไหล ไม่มีแก่ง ไม่มีแปว (ช่องทางปลา) และเพราะสถานที่หาปลาโดนน้ำท่วม จากจำนวนเครื่องมือหาปลาที่ระดมความคิดได้พบว่าปัจจุบันไม่ได้ใช้แล้ว ๑๔ ชนิด หรือครึ่งหนึ่ง

รายการอาหารพื้นบ้านเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนหลังจากการเปลี่ยนแปลงของแม่ขุน เมื่อแหล่งอาหารและปลาผักหญ้าหายไป ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในการทำกับข้าวที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายายก็หายไปด้วย เช่น ความรู้ในการทำปลาร้าแต่ละชนิดจะแตกต่างกัน ปลาบางชนิดทำลาบไม่อร่อย หรือผักบางอย่างนอกจากจะเป็นยาแล้วยังดับคาวปลาได้ดี

รายการอาหารจากแม่น้ำขุนมีทั้งจากสัตว์และพืชโดยมีปลาเป็นอาหารหลัก รายการอาหารมีหลากหลาย ได้แก่ ต้ม ลาบ (ลาบเห็ด, ลาบหัด, ลาบซอຍ) ถู ก้อย ทอด ปิ้ง ย่าง อ่อม แกง นึ่ง หมก เผา จี่ ลวก ปน ผัด กุ้งเต้น คั่วกุ้ง ต้มยำ ต้มส้ม เป๊ะชะ แจ่วฮ้อน ซุป และตำ

หลังจากการสร้างเขื่อนรายการอาหารจากปลาแม่น้ำมูลลดลง หรือแทบไม่มีเลย ชาวบ้านจำนวนมากนานๆ จะได้ซื้อปลาแม่น้ำมูล มาทำกินทีโดยเฉพาะคนที่อพยพบ้านไปอยู่ไกลแม่มูลโดยเฉลี่ยแล้ว เดือนหนึ่งจะได้กินปลาแม่มูลครั้งสองครั้ง สำหรับคนที่ยังหาปลา อยู่ประจำเวลาทำอาหารก็ทำปริมาณไม่เยอะเหมือนแต่ก่อน อาหาร ประเภทที่ไม่ค่อยมีได้กินเหมือนแต่ก่อนแล้วคือ อาหารที่ทำจากกุ้ง ประเภทต่างๆ และลูกแกวซึ่งเป็นปลานึ่งกินกับผักลูกแกวและแจ่ว

วิถีชีวิตอื่นๆ ก็เปลี่ยนแปลงไป เช่น วิธีการหาอาหารก็เปลี่ยน จากการลงมูนมาเป็นการซื้อจากรถขายกับข้าวเคลื่อนที่ เปลี่ยนจากการขอเกล็ดปลามาเป็นกาเปิดปลากระป๋อง ชีวิตไม่ได้มีทางเลือก

มากเท่าแต่ก่อน เมื่อทางเลือกมีน้อยลง ความเสี่ยงก็มีเพิ่มขึ้นสวนทางกัน อย่างเช่น ถ้าวันไหนไม่มีเงินหรือลูกหลานในกรุงเทพฯ ตกลงส่งเงินมาให้ไม่ได้ก็ต้องลำบากอดอยากกันไป

ผู้หญิงหลายคนต้องทำงานหนักมากขึ้นเพื่อให้ได้อาหารมาเลี้ยงลูกเลี้ยงผัว บางคนต้องหางานอย่างอื่นทำทั้งที่ไม่เคยทำมาก่อน เช่น รับจ้างเกี่ยวข้าว การไปเป็นกรรมกรก่อสร้าง แม่คนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า “ตึกใหญ่ๆ ในกรุงเทพฯ แม่ไปผสมปูนสร้างให้เขามาแล้ว” หลายคนต้องเปลี่ยนจากการจับคันเบ็ดมาจับเคียวเกี่ยวข้าวแทน

ปลาแห้ง

ปลาเอือบ

ปลาแดก

การถนอมอาหารปลาแบบเก่าก็ลดลงหลังจากไม่มีปลาในแม่ฉุย

บทที่ ๓

แม่หญิงกับการต่อสู้เพื่อแม่ขุนและชุมชน

“อัศจรรย์ใจไฉ่ ยิงแม่ขุนได้นั่งเจ้า กอดเขานั่งไห่ แลงเช่า
กะวงเหงา เกะแก่นันมันกะขาดเงินหาย เพราะว่าการหาปลา
มันจืดจางหายจ้อย สาวแม่ขุนได้ต่อสู้หลายเถื่อกะบ่ถอย”

แม่คำฝุย เสนาะวาที

๓.๑ สาเหตุของการร่วมต่อสู้

สาเหตุสำคัญที่ผู้หญิงเข้าร่วมการต่อสู้คือการมองเห็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นและการได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นชัดเจนกับ**อาหารจากแม่ขุน**ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในครอบครัวที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบดูแล นอกจากนี้ก็ยังมีสาเหตุอื่นๆ คือ การไม่ได้รับความเป็นธรรมจากผลกระทบและการขูดเซย การต้องการทำให้คนในชุมชนและสังคมได้รับรู้ความจริง โดยเฉพาะคนที่เคยดูถูก นินทา และเข้าใจผิด การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวโดยเฉพาะสามี การได้รับข้อมูลแนวคิดและแรงบันดาลใจจากคนภายนอกโดยเฉพาะวนิดา และการจัดการที่ดีภายในชุมชนที่ได้อำนาจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างขวัญ และเป็นกำลังใจให้กันและกันภายในกลุ่มผู้ชุมนุมเองและเครือข่ายภายนอกอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศ

จุดเริ่มต้นของแม่หญิงในการต่อสู้กับเขื่อน

“ได้ยินว่าเขาสิมาสร้างเขื่อนต้น (กั้น) น้ำขุน” เป็นจุดเริ่มต้นของชาวบ้านปากมูนเมื่อปี ๒๕๓๒ จากที่คณะรัฐมนตรีของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ มีมติเห็นชอบในหลักการเรื่องการสร้างเขื่อนปากมูล แต่ด้วยในขณะนั้นชาวบ้านไม่มีข้อมูล ประสบการณ์ และความรู้ใดๆ เกี่ยวกับเขื่อนและการเรียกร้อง จึงเริ่มรวมกลุ่มเรียกญาติพี่น้องที่พอคุยกันได้มาพบปะพูดคุยกัน ซึ่งแต่ละคนก็คิดต่างกันไป แต่ที่ตรงกันคือคิดว่าหากมีอะไรมา “ต้น” หรือ “กั้น” ปากน้ำขุนไว้จะทำให้ “ปลาจากแม่น้ำโขงเข้ามาไม่ได้” การเคลื่อนไหวจึงได้เริ่มต้นจากข้อกังวลเรื่อง “ปลา” ที่เป็นวิถีชีวิตของคนปากมูน

การออกมาคัดค้านเชื่อนปากมุลยุคแรกของแม่เบืองปากมูน

“แม่เห็นพี่น้องจากเชื่อนสิรินธร น้ำท่วมไฮ่ท่วมนา บ้านกะได้ย้าย
ข้าวป่มีกิน ทุกข์ยากหลาย แม่ย่านมันเป็นคือเขา” แม่สมปอง เวียงจันทร์
วัย ๖๐ ปี ชาวบ้านวังสะแบงได้ พูดถึงความวิตกของตนเมื่อเริ่มได้ยิน
เรื่องการสร้างเขื่อน “พวกแม่ไส (ปรีक्षा) กันว่า ปลาหมูนมันมาแต่โขง
คัน (ถ้ำ) มีเชื่อน มันสิมาตันทางปลาจากโขง ปลาเข้ามามูนบ่ได้เฮา
สิกินหยั่ง กะเลยเริ่มรวมโต (ตัว) กัน” แม่หนูบาง ทองเรือง บ้านทรายมูล
บอกเล่าการเริ่มต้นของตนเองเกี่ยวกับเรื่องเขื่อน

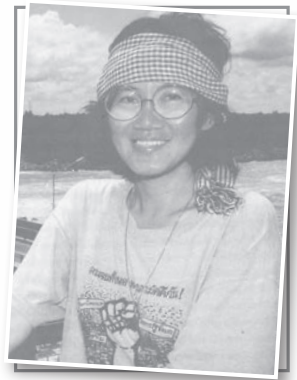
แม่เงา อุดมทรัพย์ บ้านดอนหวาย เป็นผู้หญิงคนแรกของหมู่บ้าน
ที่ออกมาคัดค้านเขื่อนปากมูลอย่างไม่ลังเลใจเพราะกลัวว่าจะต้อง
เดือดร้อนในภายหลังถ้าไม่ยับยั้งเขื่อนไว้ ตั้งแต่ได้ยินว่า “เขาสิมาตันมูน
น้ำสิท่วมบ้านเฮือน ไฮ่นา เหมิด (หมด) ไปส่อย (ช่วย) กันคัดค้าน

บ่มีแต่เฮามีหลายบ้านมาส่อยกัน บ่ต้องย่าน (กลัว) มีฮอดต่างประเทศ ว่าชั้น” แม่เงาจึงตัดสินใจออกจากบ้านมารวมกลุ่มกับผู้คัดค้านคนอื่นที่มีความเห็นเหมือนกันคือ “เขื่อนปากมูลมา เฮาเดือดร้อนแน่”

ในช่วงเริ่มต้นนี้สาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงเริ่มเข้ามาร่วมกิจกรรมคือการมองเห็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้น เพราะเห็นจากบทเรียนที่พี่น้องได้รับจากการฉ้อฉลที่ดิน และจากภูมิปัญญาตัวเองพร้อมการพูดคุยแลกเปลี่ยนในหมู่บ้านด้วยตนเอง ซึ่งเป็นคนที่หาอยู่หากินกับแม่ฆวน คาคเดาได้ว่าจะเกิดผลกระทบอะไรขึ้นบ้าง

“มดวนิดา” กับกลุ่มแม่หญิงปากมูล

ทุกๆ เข้าชาวบ้านในหมู่บ้านริมฝั่งน้ำมูลจะได้ยินการประกาศซ้ำๆ จากหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน โดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ว่า “บ้านเฮาสีเจริญแล้วพี่น้อง เขาสิมาสร้างเขื่อนแฮดไฟฟ้า บ้านเฮาสีมีน้ำมีไฟใช้ฟรี ลูกหลานสิมีงานแฮด ขอให้พี่น้องอย่าคัดค้านเขา อย่าไปหลงเชื่อคนนอกหมู่บ้าน พวกนักศึกษา”

หนึ่งใน “พวกนักศึกษา” ที่พูดถึงนั้นคือ “วนิดา” แม่หญิงหลายคนเห็นว่า การลงมาของวนิดาทำให้ชาวบ้านปากมูลออกมาเคลื่อนไหวมากขึ้น จนมีคำพูดติดปากว่า “วนิดาเป็นผู้มาติดอาวุธทางปัญญาให้” ผู้หญิงหลายคนเมื่อเห็นวนิดาทำงานอย่างทุ่มเทไม่กลัวความทุกข์ยากลำบากก็มีคำถามกับตัวเองว่า “ขนาดวนิดาเขาไม่เดือดร้อนอะไร (จากเขื่อนนี้) ยังสู้ขนาดนี้ เราเจ้าของบ้านที่เป็นคนที่จะเดือดร้อนแท้ๆ

ทำไมไม่ออกไปสู้” ความคิดนี้เกิดขึ้นกับชาวบ้านที่ออกมาต่อสู้ในช่วงแรก “วนิดานั้นแหละเป็นแรงบันดาลใจให้ออกมา” แม่หญิงหลายคนเห็นด้วยกับคำกล่าวนี้

การเข้ามาของนักพัฒนาเอกชน นักสิ่งแวดล้อม นักศึกษา จากมหาวิทยาลัยต่างๆ รวมทั้งนักวิชาการ ได้นำข้อมูลข้อเท็จจริง มาบอกเล่าสู่ชาวบ้าน การทำงานอย่างจริงจังการได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน การลงแรงอย่างไม่กลัวต่อความทุกข์ยากหรืออำนาจรัฐ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านไว้วางใจ และการเข้าร่วมของผู้หญิงขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ

การมีผู้นำเป็นแม่หญิงทำให้ทำงานร่วมกันง่ายขึ้น ไม่ต้องกังวลต่อการนิทาต่างๆ เช่น เวลาที่ต้องเดินทางไปที่อื่นๆ ต้องนอนค้าง อ่างแรม อีกทั้งครอบครัวโดยเฉพาะสามีก็ไว้วางใจเพราะคนที่เดินทางไปด้วยในกลุ่มคือ “วนิดา” และเพื่อนแม่หญิงคนอื่น การออกนอกหมู่บ้าน โดยไปเป็นกลุ่มทำให้แม่หญิงสามารถออกไปร่วมกิจกรรม ไปเรียนรู้ นอกพื้นที่ได้ง่ายขึ้น ดังคำบอกเล่าของแม่สุนทรี สารสวัสดิ์ ผู้นำบ้านวังแคน “แม่รู้เรื่องหลายขึ้น มีประสบการณ์หลายขึ้นย้อนเผ่นพาไปแลกเปลี่ยนอันนี้ ได้เห็นได้ฟัง หลายอย่าง ทั้งฝ่ายเขาไปว่าให้เขาฟัง สะบ่างหม่องไปฟังเขาว่า ไปกันหลายคนไม่เคยมีให้ผู้ยิงผู้ชายไปสองต่อสอง ยานมีปัญหาครอบครัว หรือป้องกันคำคนว่า” เป็นวิธีการสร้างประสบการณ์ พัฒนาความคิดให้กับชาวบ้านที่ “วนิดา” ทำมาอย่างต่อเนื่อง นับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้แม่หญิงออกมาเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง จากการเป็นคนไม่กล้าได้กลายเป็นคนกล้า กล้าคิด กล้าพูด และกล้าลงมือทำ

“วนิดา” มีบทบาทต่อกลุ่มแม่หญิงปากมูนมีหลายอย่างตั้งแต่การให้ข้อมูลและแนวคิด การร่วมทุกข์ร่วมสุขอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่ และที่สำคัญคือการเป็นแรงบันดาลใจให้ลูกผู้หญิงมีความกล้าลุกขึ้นมาท้าทายปัญหา ฝ่าอุปสรรคต่างๆ นานา ทั้งการนิทาว่าร้ายจากคนในหมู่บ้าน หลายคนเวลาไปร่วมชุมนุมต้องเอาผ้าปิดหน้าปิดตา เวลาเข้าออกหมู่บ้านเพราะกลัวคนจะรู้ การดูถูกและการใส่ร้ายว่าผู้หญิงไม่มีน้ำยาและเรื่องซู้สาวเป็นเรื่องหนักที่พวกเขาต้องทนรับ

สิ่งหนึ่งที่พวกเขาพูดถึงแม่แห่งการต่อสู้คนนี้คือ การที่เธอเป็นลูกต่างบ้านต่างเมือง แต่ยอมมาลำบากกินนอนเหมือนลูกหลานไม่เคยเรื่องมากชาวบ้านกินอะไรก็กินได้หมด “กินเข้าฮ่วม (ร่วม) พากินปลาฮ่วมถ้วย” ยอมเสี่ยงอันตรายเพื่อปกป้องธรรมชาติและสิทธิของคนที่นี่ แม่สมปอง เวียงจันทร์เล่าว่าสงสารมด วนิดา มากครั้งหนึ่งที่ต้องพาแกไปซ่อนที่บ้านแม่อีกคนหนึ่ง เวลาไปส่งข้าวก็ต้องแอบไปตอนมืดๆ แม้ตะเกียงก็ไม่จุดเพราะกลัวคนมาจับแกไป

การรวมตัวของคนปากมูน

แถลงข่าว การรวมตัวกันของเครือข่ายคนจนในปี ๒๕๔๖

การขยายตัวของกลุ่มผู้หญิงเพราะได้รับผลกระทบชัดเจน

สาเหตุสำคัญต่อมาที่ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมการชุมนุมมากขึ้นคือการได้รับผลกระทบที่ชัดเจน และการที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการชดเชย การเข้าร่วมเคลื่อนไหวของแม่หญิงปากมูนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และขยายวงกว้างออกไปได้มากขึ้นจากผลกระทบชัดเจนหลังการปิดประตูระบายน้ำของเขื่อน ซึ่งหมายถึงการปิดกั้นเส้นทางอาหารจากแม่น้ำสู่ครอบครัวของชาวปากมูนด้วย ผักธรรมชาติที่อยู่ตามริมฝั่งน้ำและขึ้นตามแก่งหินถูกน้ำท่วม รวมไปถึงค่าชดเชยที่ไม่เป็นธรรมของ กฟผ. ที่ใช้หลักการเรื่องระยะห่างจากเขื่อนคือ “พื้นที่ใกล้เขื่อนมากเดือดร้อนมาก ห่างออกไปเดือดร้อนน้อยลง ลำห้วยสาขาและเหนือแก่งสะพือขึ้นไปไม่เดือดร้อนเรื่องการหาปลา” ค่าชดเชย

บางครั้งครบครัวจึงได้หลายหมื่น ในขณะที่บางครั้งครบครัวได้ ๑๕๐ บาท หรือไม่ถึง ๑๐๐ บาท

“เฮือนแม่เชื่อว่าสืให้ ๑๕๐ บาท แม่กะว่าสืเอามาหยั่ง เงิน ๑๕๐ มั่นบ่คุ้มกับสิ่งที่เฮาเสียไป กะเลยคุยกับพ่อบ้าน เรื่องการออกมาสู้ร่วมกับพี่น้องบ้านอื่น ตกลงกันให้แม่ออกมา พ่อแทบได้มาเลยเป็นคนหาเงินส่ง เลี้ยงลูก เลี้ยงควาย ทำนา อยู่บ้าน” แม่แจ่มจันทร์บ้านค้อได้สะท้อนถึงค่าชดเชยอาชีพประมงที่จะได้รับเมื่อปี ๒๕๓๗ หลังการปิดเขื่อนในปีแรก หลังจากนั้นก็ได้ออกมาเรียกร้องเพื่อการจ่ายค่าชดเชยที่เป็นธรรม ร่วมกับชาวบ้านอีก ๕๐ กว่าหมู่บ้าน ทั้งหมู่บ้านริมมูน หมู่บ้านริมห้วยสาขาที่ กฟผ. ไม่ยอมรับว่าเดือดร้อนรวมถึงหมู่บ้านที่อยู่เหนือแก่งสะพือ

๓.๒ บทบาทของผู้หญิงในการเคลื่อนไหว

บทบาทที่ผู้หญิงทำมากในขบวนการชุมนุมคือ งานสวัสดิการ เช่น ทำอาหาร ทำความสะอาดภายในที่ชุมนุม ดูแลสุขภาพอนามัยของผู้เข้าร่วมชุมนุม (อสม.) สวัสดิการของที่ชุมนุมยังรวมถึงการทำงานเพื่อหารายได้ หรือการไปลงแขกช่วยทำงานให้กับชาวบ้านคนอื่นๆ เพื่อจะได้มีเวลามาร่วมชุมนุม เช่น การหาบน้ำ แบกไม้ เกียวข้าว หาปูหาปลา บทบาทหลักอีกอย่างคือการร่วมวางแผนในฐานะเป็นแม่ครัวใหญ่ร่วมกับพ่อครัวใหญ่ นอกจากนี้ยังมีบทบาทอื่นๆ อีกมาก เช่น ฝ่ายรักษาความปลอดภัย การร่วมเดินขบวนหรือกิจกรรมต่างๆ โดยปกติในการชุมนุมจะเห็นว่าจำนวนผู้หญิงจะมีมากกว่าผู้ชาย การเป็นฝ่ายเจรจาต่อรองกับรัฐหรือภาคส่วนอื่นๆ ในการเจรจาปกติต้องมีทั้งชายและหญิงเพราะผู้หญิงจะอ่อนหวานกว่าจึงมีผลกับการเจรจา

การสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ความบันเทิงในขบวน และการสร้างขวัญ
กำลังใจในรูปแบบต่างๆ เช่น การร้องรำทำเพลง การขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์
การทำพิธีทางศาสนา การนั่งสมาธิ

“แม่เป็น อสม. ทำความสะอาด จ่ายยาให้พี่น้อง”

“แม่เป็นผู้เฝ้าแนวกิน (อาหาร) ให้ที่บ้าน”

“แม่ได้เป็นกรรมการ เข้าเจรจากับรัฐบาล”

“เขาเลือกแม่ให้เป็นการ์ด”

บทบาทการเป็นแกนนำมีหน้าที่ร่วมกับแกนนำอื่นที่เป็นชาย
อย่างเสมอหน้าและต่อเนื่องในการวิเคราะห์ปัญหา สถานการณ์ กำหนด
แนวทาง วางแผนกิจกรรมต่างๆ ในการเคลื่อนไหว แม้ร่างกายอ่อนล้า
แต่จิตใจก็ยังห้าวหาญ ดังคำบอกเล่าของแม่หนูจันทร์ ลีวงศ์ บ้านห้วยไฮ

การรวมกลุ่มทำสมาธิภาวนา ในที่ชุมนุม

ที่ได้ร่วมขบวนการมาตั้งแต่เริ่มต้นคัดค้านเขียน “ตอนสิเข้ายัดหลุมระเบิด
คุยกันฮ้อยเถื่อ (ร้อยครั้ง) พันเถื่อ (พันครั้ง) จังตกลงกันได้ ว่ากันว่ามันคือ
สิบฟังแล้ว ต้องหาวิธี ถ้ามันระเบิดแกงแล้ว (เสร็จ) ไว มันกะปิดเชื่อนไว
พวกแม่สมบองนี่หละอยู่นำกัน (ด้วยกัน) ตำอิด (ตอนแรก) สาวมด (วนิดา)
บ่เห็นน้ำ (ดี) เผินันน์ว่า มันอันตรายนะแม่หนูไม่เห็นด้วย แต่ไทเฮากะว่า
บ่ย่าน กะเลยได้เข้ายัดหลุมระเบิด”

การวิเคราะห์สถานการณ์ผลได้ ผลเสีย บวก ลบ จากสิ่งที่จะลงมือทำคืองานที่ต้องร่วมคิดอย่างรอบคอบทั้งหญิงและชาย
ด้านบวกของกลุ่มแกนนำที่เป็นแม่หญิงสิ่งหนึ่งคือ การมองและวิเคราะห์
สถานการณ์ การวางแผนกิจกรรมต่างๆ จะพยายามหลีกเลี่ยงความรุนแรง
หรือความเสียหายทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน หลายกิจกรรมที่วางแผนไว้
หากประเมินว่ามีความรุนแรงจากฝ่ายตรงข้ามก็มักจะยอมให้ผู้หญิง
อยู่เป็นแถวหน้า เช่น การยัดหลุมระเบิดแกงหินในปี ๒๕๓๖ เกิดจาก
การประเมินสถานการณ์ว่าชาวบ้านชุมชุมมา ๑ เดือนแล้วแต่ไม่มี
ความคืบหน้า จึงได้ประชุมกันว่าจะทำอะไรซึ่งก็มีข้อเสนอหลายอย่าง
แต่ก็สรุปว่าควรที่จะให้มันเป็นข่าวแรงๆ แต่ก็ตกลงกันว่าต้องให้ผู้หญิง
เข้าไปยัด ผู้ชายเป็นคนสร้างสะพานไม้ให้และคอยส่งข้าวส่งน้ำ ซึ่งวิธีนี้
ชาวบ้านเห็นว่าผลดีคือ อย่างแรก กฟผ. ไม่สามารถระเบิดแกงหิน
ต่อไปได้ ถ้า กฟผ. ต้องการทำงานต่อก็ต้องหาข้อตกลงกับชาวบ้าน
อย่างที่สองไม่เกิดความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินจากการปะทะกัน
ซึ่งแม่หนูจันท์เล่าให้ฟังว่า “เอาผู้หญิงไปเฝ้ามันบ่ไปตอบโต้หยังกับเขา
ฝ่ายนั้น เขาดำ เขาว่าหยังกะเคย อดทนเอา คั่นเป็นผู้ชายย่านอดบ่ฟัง
ย่านได้ดีกัน ปะทะกัน แล้วกะจี้ไผ่สิเจ็บแขน ผู้หญิงบ่ตอบโต้บ่สนใจ เคย
กะเลยบ่เกิดเรื่อง”

การเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ตำรวจ

ในกิจกรรมรณรงค์ผู้หญิงก็ไม่ได้ละเลย ต่างเข้าร่วมอย่างเข้มแข็ง และต่อเนื่อง เช่น การเดินเท้าทางไกลจากหมู่บ้านแม่ขุนม้นยื่นไปทั่วภาคอีสานสองพันกว่ากิโลเมตร ในปี ๒๕๔๕ เพื่อรณรงค์การเปิดประตูเขื่อนปากมูลอย่างถาวร ลงแขกช่วยงานผู้ที่มาร่วมชุมนุม รวมไปถึงการกิจกรรมกดดันฝ่ายรัฐ เช่น การอดข้าวประท้วงหน้าทำเนียบ การนั่งสวดมนต์ นั่งสมาธิกลางแดด การปั่นทำเนียบในปี ๒๕๔๓ เป็นต้น สำหรับกลุ่มผู้หญิงที่เข้าร่วมขบวนการ การได้ลองผิดลองถูกจากหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เป็นประสบการณ์ใหม่ที่แตกต่างไปจากการใช้ชีวิตปกติในชุมชน บทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวทำให้ผู้หญิงเกิดความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำมากขึ้น ข้อครหาในทางลบไม่ได้ทำให้เกิดความ

หวั่นไหวใดๆ ได้ เพราะพวกเขามี “ความจริง” ที่สามารถอธิบาย และเป็นสิ่งยึดมั่นในการต่อสู้

กิจกรรมของผู้หญิงในช่วงที่ไม่มีการเคลื่อนไหว ก็จะมีเช่น การทำอาหารสำหรับสมาชิก การดูแลเรื่องสุขภาพอนามัยของคนในชุมชน การจ่ายยาบรรเทาอาการหากมีการเจ็บป่วยในที่ชุมนุม บางคนถูกเลือกให้เป็นการ์ดเพื่อดูแลความเรียบร้อยในชุมชน ในบางหมู่บ้านผู้หญิงถูกยอรับจากสมาชิกในหมู่บ้านให้เป็นแกนนำของหมู่บ้าน มีหน้าที่ต้องเข้าร่วมประชุมกับแกนนำจากหมู่บ้านอื่น เพื่อประเมินสถานการณ์ในแต่ละวัน การวิเคราะห์สถานการณ์ทั้งฝ่ายชาวบ้าน ฝ่ายรัฐและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้วางแผนกิจกรรม หรือแนวทางของชุมชน รวมถึงการเจรจาต่อรองกับฝ่ายรัฐในการแก้ไขปัญหา

หลังการรณรงค์หรือเคลื่อนไหวกดดันในเวลากลางวัน ในช่วงกลางคืนก่อนการพักผ่อนจะมีเวทีแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งนับเป็นวิธีการสร้างขวัญกำลังใจให้กันได้อีกทางหนึ่ง “มันกะมีกำลังใจขึ้นอีก ยามเฮได้ฟังร้องฟังลำ เบิ่งพี่น้องพ้องหน้าฮ้าน (เวที) ยามมือแลง (ตอนเย็น)” “ผู้เป็นหมอลำกะมาลำให้พี่น้องฟัง ผู้ลำบ่เป็นกะพ้อง คนเบิ่งกะม่วนไปน้า ยามมีงานผู้ยิงกะรวมกันพ้องเป็นแถว” เป็นคำบอกเล่าถึงบทบาทในการสร้างความผ่อนคลายในชุมชน

นอกจากการรวมตัวกันในกลุ่มเดียวกันแล้ว การขยายเครือข่ายก็นับเป็นหน้าที่หลักอันหนึ่ง “ยามอยู่บ้านปกติอยู่บ้านแม่กะหาหมู่หาพวกไว้ เว้าให้เขาเข้าใจเฮา หรือไปร่วมกับเฮาให้ได้ เฮาต้องการคนหลายจั่งสิมีพลัง ไปเว้ากับผู้โน้นผู้นี้กะได้คนขึ้นมาแทน” เมื่อแม่หญิงพูดถึงเรื่องราวของการรวมเพื่อนบ้าน การให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ได้รับรู้มาเพื่อให้ผู้เดือดร้อนตื่นตัวและออกมารวมตัวกันให้มากขึ้น

แต่ก่อนมักจะได้อินคำกล่าวว่า
“แม่ว่าเฮาเฮ็ดหยังเขาบ่ได้ดอก เขาว่า
หยังล้ำ (เขาเปรียบเหมือนว่า) ตีนช้าง
เหยียบปากนกนั่นแหละ” แต่นานวันเข้า
ความคิดและคำกล่าวก็เปลี่ยนเป็นว่า
“มดแดงน้อยลี้มช้าง”

การรณรงค์เปิดประตูเรือนปากมูลของแม่หญิงแม่ขุน

๓.๓ ความสำคัญของแม่หญิงในขบวน

ลักษณะและบทบาทความสำคัญของผู้หญิงคือมี **“ความเป็นแม่”** ซึ่งมีคุณลักษณะต่างไปจากชายคือ มีความอ่อนโยนที่ทำให้ความขัดแย้งน้อยลง ลดการปะทะสูญเสียที่จะเกิดขึ้น มีความเข้าใจธรรมชาติ (ซึ่งในอีกมุมที่ผู้ชายอาจจะมองไม่เห็น หรือไม่ถนัด) มีความรักครอบครัวรวมถึงสภาพรวมและเห็นประโยชน์โดยส่วนรวม มีความละเอียดอ่อนช่วยเสริมหรือเพิ่มเติมมุมมองในการเคลื่อนไหว ชุมชน หรือยับยั้ง เตือนสติ มีความอดทนเพราะการชุมนุมเรียกร้องต้องใช้เวลา ซึ่งการเลี้ยงลูกดูแลสามีสร้างให้ผู้หญิงมีความอดทน และมีความตั้งใจแน่วแน่ ไม่เปลี่ยนแปลงง่าย

“มันจำเป็นต้องมีทั้งผู้หญิงทั้งผู้ชาย ถ้าว่าชั้น (ไม่ชั้น) ขบวนมันจะไปไม่ได้” พ่อทวี ทองเทพ ชาวบ้านหนองแสงใหญ่ ตั้งข้อสังเกต “ผู้ที่มีความรู้สึกเป็นแม่ มีความอ่อนโยนหลายกว่า” ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้การกำหนด หรือการวางแผนใดๆ ของการเคลื่อนไหวปากมูนจะต้องมีแม่หญิงเข้าร่วมด้วยทุกครั้ง ซึ่งหลายครอบครัวของผู้เดือดร้อนยอมให้แม่หญิงออกมาเป็นผู้เคลื่อนไหวอย่างไว้วางใจ โดยครอบครัวเป็นผู้สนับสนุนอย่างเต็มที่

ปากท้องของขบวนก็นับว่ามีความสำคัญไม่แพ้เรื่องอื่นๆ แม่หญิงแต่ละหมู่บ้านเป็นเหมือนเสาหลักในเรื่องนี้ ในแต่ละหมู่บ้านจะมีฝ่ายแม่ครัวไว้ มีหน้าที่ในการวางแผนเรื่องอาหารการกินแต่ละมื้อของสมาชิกในหมู่บ้านว่าจะกินอาหารอะไร ค่าใช้จ่ายเรื่องอาหารเหลือเท่าไร และหากมีการออกกิจกรรมนอกที่ชุมนุม ก็จะจัดเตรียมห่อข้าว ห่อน้ำ สำหรับการเดินทางด้วย

การขัดขวางการชุมนุมของคนปากมูน

“ให้ผู้ยิงออกหน้าเขาบ่กล้าดี” ด้วยเหตุผลนี้จึงทำให้แม่ญิงเป็นแนวหน้าในกิจกรรมที่คิดว่าจะมีตำรวจสกัดกั้นอยู่ ผลก็คือไม่เกิดความรุนแรงขึ้น “ตำรวจมีแต่บอกว่าแม่ถอยออกไปเถอะ อย่าเข้ามา พวกผมไม่ยอมทำอะไรพวกแม่” แม่ๆ เล่าประสบการณ์เมื่อขณะกดดันรัฐบาล

“บักหล่า (ไฉ่หนู) โต (เธอ) กะมีแม่น้ำ ให้เข้าใจแม่ แม่เดือดร้อนจังได้มา” แม่คำผุย พูดถึงการสื่อสารอย่างอ่อนโยน และทำที่ที่ไม่ใช่ศัตรูคู่แค้นกับตำรวจที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ถึงแม้จะมีเรื่องที่ไม่พอใจแต่ก็สามารถเก็บความรู้สึกได้มีความอดกลั้น

ไม่แสดงอาการของความรุนแรงออกมา ซึ่งทำให้ฝ่ายตรงข้ามลดอารมณ์โกรธเคือง หรือแม้ว่าจะมีบางคนด่าทอ เจ้าหน้าที่ก็จะเห็นเป็นเรื่องตลกไม่ใส่ใจ

และด้วยความเป็นแม่ทำให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำมูน การเข้าถึงความรู้สึกทำให้ต่อสู้อย่างอดทน แน่วแน่แม้จะทุกข์ยากเพียงใดก็ยังอยู่ในขบวนอย่างอดทนเข้มแข็ง และที่สำคัญหนึ่งคือ การเป็นแบบอย่างให้กับแม่หญิงทั้งหลายทั้งในชุมชนเดียวกันและนอกชุมชน รวมไปถึงขยายตัวไปสู่เครือข่ายอื่นให้แม่หญิงได้ออกมามีบทบาทอย่างเข้มแข็ง และเชื่อมั่น ในการต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้น

๓.๔ ปัญหาและข้อจำกัดในการเข้าร่วมต่อสู้ของผู้หญิง

ภาระในครอบครัวเป็นปัญหาหลักในการก้าวออกมาจากบ้าน แม้จะเข้าใจว่าคือการทำสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อสิทธิอันชอบธรรมของตนเอง และชุมชน ความกังวลใจแรกของแม่หญิงเกือบทุกคนคือเรื่องครอบครัว การหาข้าวหาน้ำให้กับลูก หลานและผัว ดูแลสุขภาพอนามัย รวมทั้งการอบรมเลี้ยงดู เป็นหน้าที่ที่ละเอียดอ่อนและใช้เวลาเยอะทำให้พวกเธอออกไปนอกบ้านไกลๆ หรือนานๆ ไม่ได้

การนิทา ใส่ร้าย และดูถูก ประชดประชัน จากคนในหมู่บ้าน และสังคมภายนอกโดยเฉพาะจากคนในหมู่บ้านเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องเผชิญ โดยเฉพาะการนิทาใส่ร้ายเรื่องชู้สาว บางทีเวลาออกไปชุมนุมจะถูกนิทาว่าไปเปลี่ยนผัวเปลี่ยนเมียหรือไปขายตัว คำนินทาว่าร้ายอื่นๆ เช่น พวกถ่วงความเจริญ ถูกรักศึกษาอ้างสมองให้เขาหลอก พวกคอมมิวนิสต์ พวกมือบ๊อบจ้าง หรืออื่นๆ อีกมากมาย ลูกหลาน

ที่ไปโรงเรียนก็ถูกเรียกว่าพวกลูกมือไปด้วย ในช่วงแรกๆ นั้นชาวบ้านต้องไปชุมนุมแบบหลบๆ ซ่อนๆ ต้องแอบไปเอาผ้าคลุมหน้าคลุมตา เวลาเข้าออกหมู่บ้าน แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ทำให้ แม่หญิงปากมุนหมดกำลังใจ ในทางกลับกัน ได้พยายามเสนอความจริงเกี่ยวกับความ เดือดร้อนให้ปรากฏขึ้นมา

ปัญหาสุขภาพและการกินการอยู่ การอาบน้ำอาบทำในที่ชุมนุมก็เป็นอีกอุปสรรค อันหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่พวกเขาดูว่า เล็กน้อยเมื่อเทียบกับผลกระทบที่ได้รับ

เด็กที่ตามแม่ไปที่ชุมนุม

“มันยังปักกะถุน (ลูกหิน) เข้ามา พวกแม่เอาสาต (เสื้อ) ปกหัวไว้” คำบอกเล่าถึงเหตุการณ์การสลายการชุมนุมเมื่อปี ๒๕๓๖ ที่สันเขื่อนปากมูล “ความปลอดภัย” ของร่างกายและสิทธิ เป็นเรื่องที่เป็นกังวลอีกเรื่องหนึ่งสำหรับครอบครัวที่ออกมาคัดค้านเขื่อน การใช้ความรุนแรง การสลายการชุมนุมเกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้งโดยเฉพาะในช่วงการคัดค้านเขื่อนอย่างเข้มข้นของผู้ได้รับผลกระทบ วิธีการที่ฝ่ายสร้างเขื่อนใช้ในเบื้องต้นคือการขู่ด้วยวิธีการต่างๆ ให้ชาวบ้านสลายตัวกันไป เมื่อไม่ทำตามก็จะใช้ความรุนแรงต่อร่างกายและทรัพย์สิน โดยเข้าทำลายข้าวของของชาวบ้าน การใช้กำลังเข้าปราบปราม การแจ้งข้อกล่าวหาดำเนินคดี แม้แต่การเผาที่ชุมนุม เช่น ที่หมู่บ้านแม่ฆ้องมันยืน เมื่อปี ๒๕๔๕ ด้วยจุดประสงค์ให้ชาวบ้านกลัวและหยุดเคลื่อนไหว กระทั่งปัจจุบันชาวปากมูนก็ยืนหยัดอย่างเข้มแข็งเพื่อทวงสิทธิอันชอบธรรมของตนเอง

ผู้หญิงและเด็กถูกจับกุม

“ยามประชุมจะต้องไปยามกลางคืน ย่าน (กลัว) เขาจับ กับนางมด (วนิดา) เอาเลา (แก) ไปลี้ (ซ่อน) ไว้ชั้นไว้นี้ เขาเห็นเขาจับ” แม่หนูจันทร์พูดถึงความรุนแรงของการเคลื่อนไหวในช่วงคัดค้านเงื่อนไขช่วงแรก การประชุมปรึกษาหารือต่างๆ ต้องทำแบบหลบๆ ซ่อนๆ โดยเฉพาะวนิดาที่ฝ่ายสร้างเงื่อนไขต้องการจับตัว

“ไต่บ้านเฮาตื่นโต (ตัว) บ่พ้อมกัน” แม่แถว นักสู้รุ่นแรกๆ ของบ้านห้วยไส้พูดถึงพี่น้องที่ออกมาร่วมต่อสู้ “ถ้าออกมาพ้อมกันตั้งแต่เขาบ่ทันได้เฮ็ดเชื่อนั้น สิ้นสำเร็จอยู่” แม่สะทอนถึงความไม่เข้าใจปัญหาของชาวบ้านผู้เดือดร้อน เนื่องจากยังไม่เห็นความจริงหรือยังหลงเชื่อฝ่ายรัฐในเรื่องความเจริญที่จะเข้ามาในหมู่บ้าน ท้ายที่สุดคำตอบที่ได้คือ “บ่เห็นโลงศพบ่หลั่งน้ำตา”

อุปสรรคปัญหาที่กลุ่มแม่หญิงปากมูนเห็นตรงกันอย่างชัดเจน คือการใช้อำนาจอย่างไม่ชอบธรรมของฝ่ายรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการบิดเบือนข้อมูลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องเขื่อน เช่น ระดับน้ำที่จะท่วมหมู่บ้าน ประสิทธิภาพของแม่คำผุย เสนาะวาที่ ชาวบ้านบ้านคันลิม คือ “หลักน้ำ (ระดับน้ำ) ย้ายขึ้นย้ายลง พวกแม่กะสงสัยว่าเป็นยังมันคือบ่อยู่หม่องเก่า ยามนักข่าวมาหลักย้ายลงกะแปลว่าน้ำท่วมบ่หลาย ยามบ่มีไผ่จ้งย้ายขึ้น พวกแม่จ้งได้ไปหาผู้ว่าฯ มันท่วมฮอดไล่กันแน่”

ผลกระทบนี้รวมถึงเรื่องปลาในแม่น้ำมูนหลังการปิดเขื่อน กฟผ. บอกว่าปัญหาปลาแม่น้ำมูนจะแก้ได้ด้วยบันไดปลาโจน และการปล่อยสัตว์น้ำของกรมประมง ซึ่งต่อมาความจริงคือทั้งสองเรื่องล้มเหลวโดยสิ้นเชิง เมื่อชาวบ้านเรียกร้องอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่รัฐสัญญาคือการ “แก้ไขปัญหา” แต่ในทางปฏิบัติรัฐกลับนิ่งเฉยไม่ใส่ใจ บางรัฐบาล

มีกลไกการแก้ไข บางรัฐบาลก็ไม่มีทางเลือกใดๆ “เป็นจริงได้
เฮากะสิสู้อยู่นี้แหละ บ่ยอม มันบ่เฮ็ดให้กะสู้ต่อไป แม่นี้บ่ยอมแท้ รุ่นเฮา
ปัญหาบ่แล้ว กะให้ลูกหลานสู้ต่อไป” แม่คำแยง บ้านคอนสายบอกความ
ในใจ

คำสอนที่อยู่ในใจแม่ๆ นักสู้ทั้งหลายที่มักจะได้ยินอยู่เสมอๆ
“ค้นได้อย่างหน้าแล้ว อย่าถอยหลังให้เขาเหยียบ ตายให้ไปตายหน้าพุ้น
เขาจยังย่องว่าหาญ”

การเผาทำลายที่ชุมชน บ้านแม่ฉุยมันยืน เมื่อปี ๒๕๔๕

๓.๕ ผลที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้ของแม่หญิงแม่มน

ผลที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้ของผู้หญิงปากมูนมีทั้งต่อตัวเองและต่อสังคมภายนอก “ความรู้” และ “ประสบการณ์” เป็นผลดีต่อตัวผู้หญิงเองที่ได้จากการเคลื่อนไหว การเรียนรู้ถึงเทคนิคต่างๆ ในการต่อสู้ การจัดการขบวนการชุมนุม เกิดประสบการณ์ผ่านการลองผิดลองถูก การปฏิบัติจริง ปรับปรุงแก้ไขความผิดพลาดไปหรือไม่เป็นผล นับได้ว่าเกิดพัฒนาการของกลุ่มแม่หญิงปากมูนที่ได้ยกระดับทางความคิดมากขึ้น รวมถึงการทำวิจัยไทบ้านที่ได้สร้างการเรียนรู้ใหม่ขึ้นมาอีก สิ่งเหล่านี้ทำให้เข้าใจว่าสิทธิและบทบาทตัวเองมีอะไร ผู้เสียสละจะต้องได้สิ่งใดตอบแทนหรือไม่ได้สิ่งใด การไม่นั่งรอและยอมรับกับสิ่งที่รัฐและทุนกำหนดให้ การไม่ยอมรับกับความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้น อะไรเป็นพลังอย่างแท้จริงให้ผู้มีอำนาจยอมรับ การเข้าใจปัญหาและวิเคราะห์อย่างเชื่อมโยง สิ่งเหล่านี้เป็นผลลัพธ์สำคัญที่นักต่อสู้ทั้งหลายได้รับการที่ต้องแลกมาด้วยความทุกข์ยากของตัวเองเป็นเวลายาวนานกว่า ๒๐ ปี

แม่หญิงเป็นผู้นำในขบวนการต่อสู้ตั้งแต่เริ่มต้น

“แม้ว่าเธอมีความรู้หลายชั้น ทนนักการเมืองขึ้น เข้าใจสังคมหลายชั้น” การตอบรับถึงผลสำเร็จเบื้องต้นในความเห็นของแม่หญิงแม่บุญอย่าง แม่สมปอง เวียงจันทร์ “หมู่พวก เครือข่ายกะมีทั่วประเทศ ทั่วโลกกะว่าได้ ได้รู้จักว่าเขื่อนปากมูลมันเป็นจริงได้ คนปากมูลเดือดร้อนแบบได้ สู้มาโดนปานได้ (นานแค่ไหน)” บทสรุปถึงสิ่งที่เกิดกับคนปากมูล หลังจากที่ได้ลงแรงกายแรงใจเพื่อให้รัฐและสังคมยอมรับการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นธรรม

แน่นอนว่าการได้รับความเป็นธรรมมากขึ้นเป็นหนึ่งในผลของการแลกมาด้วยความทุกข์ยากของผู้ร่วมชุมนุมทั้งหลาย นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องทำให้ความจริงถูกนำเสนอต่อสังคมในวงกว้างออกไปและได้รับการยอมรับจากสังคม คนชุมชนที่ไม่ได้

ร่วมต่อสู้เองก็ได้เรียนรู้จากข่าวสารที่ออกมาและการเข้ามาเยี่ยมเยียนของกลุ่มคนภายนอกมากมายทั้งในและต่างประเทศ

การร่วมชุมนุมโดยเฉพาะการเป็นแกนนำทำให้บุคลิกเปลี่ยนไปด้วย กล้าพูด กล้าแสดงออก และกล้าเผชิญกับสิ่งที่ไม่ถูกต้องมากขึ้น ซึ่งทำให้บทบาทแม่หญิงได้รับการยอมรับมากขึ้นในครอบครัว ชุมชน และสังคม หลายหมู่บ้านแม่หญิงถูกเลือกให้เป็นฝ่ายปกครอง หลายหมู่บ้านเป็นฝ่ายบริหาร เช่น สมาชิก อบต. นายก อบต. หรือแม้กระทั่งการถูกเลือกเข้าไปทำหน้าที่ในระดับประเทศอย่างการเป็นคณะกรรมการปฏิรูปประเทศของแม่สมปอง เวียงจันทร์ แม่หญิงชาวปากมูน เป็นต้น

แม่สมปอง เวียงจันทร์

สู้ไม่มีถอยไม่มีถอย

รายชื่อนักวิจัยเรื่อง

แม่หญิง (ผู้หญิง) แม่ขุน :

๑. หनुจันทร์ ลิงษ์
๒. เภา อุดมทรัพย์
๓. สุนทรี สารสวัสดิ์
๔. สำรี บุญวิจิตร
๕. วันทอง วงแดง
๖. เจียมบุญ สีดา
๗. สอน เหลืองทอง
๘. มัจฉา ทรัพย์ศิริ
๙. หनुทอง วงศ์ชมพู
๑๐. หनुกาล สุทิน
๑๑. เคื่อง บุญค้อม
๑๒. ทองพันธ์ มูลเมือง
๑๓. ทองสี เรือนสิงห์
๑๔. ไสม ชุมศรี
๑๕. โกศล ทรายทอง
๑๖. ศรีประจันต์ ทารัตน์
๑๗. สุน เรือนแก้ว
๑๘. คำพวง พูลสาร
๑๙. โอไร แก้วดวงงาม
๒๐. คำ บุญยัง
๒๑. หनुบาง ทองเรือง
๒๒. นงลักษณ์ ดาราคำ
๒๓. สมปอง เวียงจันทร์
๒๔. ไหน ทองเทพ
๒๕. ทองม้วน วังแก้ว
๒๖. ประดิษฐ์ คำสุณี
๒๗. มี แสนทวีสุข
๒๘. อำนวยพร ผาดี
๒๙. ดิว นงนุช
๓๐. คำผุย เสนาะวาที
๓๑. คำแยง สุขุม
๓๒. บุญมี คุณสุพรรณ
๓๓. อำพร สีนวน
๓๔. สวาท พรหมทัต
๓๕. ปรีดาภรณ์ แก่นกุล
๓๖. ทองศักดิ์ บุตรพรม
๓๗. หनुฤทธิ์ ทองเรือง
๓๘. หनुภาณุจัน จันทรคนธ์

๓๙. คำพันธ์ วงศ์พันธ์
๔๐. บัววาฬ กิ่งจันทร์
๔๑. คำไผ่ สายเมือง
๔๒. แจ่มจันทร์ แสงป้อม
๔๓. ประนอม จารงับ
๔๔. สุดใจ พิลดา
๔๕. โอลา บุญทัน
๔๖. หนูกุล วันหนองคู
๔๗. สมหมาย บุญเก็ก
๔๘. บุญยัติ สิงศिला
๔๙. คำพันธ์ วงศ์พันธ์

๕๐. พนมวัลย์ สมเสนาะ
๕๑. บุญมี นาจาน
๕๒. สมหวัง ผาดี
๕๓. หนูคิด จันทร์เมือง
๕๔. ราตรี ภิมา
๕๕. สนิท ทองล้วน
๕๖. ทวี ทองเทพ
๕๗. บุญมี คำเรือง
๕๘. สว่าง ทารัตน์
๕๙. เชน สุโคตร

เปิดเขื่อนปากมูลฟื้นฟูชีวิตคนลุ่มน้ำมูล